

Ordet gaves derpaa til Professor L. Fenger, hvis Foredrag her meddeles efter Talerens Manuskript:

**St. Nicolaus, Hellig Niels og St. Klemens eller om Aarhus'
Domkirkes Chor.**

Da vort Selskabs højtærede Formand for et Par Uger siden spurgte mig, om jeg ikke ved dette Møde vilde holde et Foredrag om Aarhus' Domkirke her i denne, sagde jeg til ham, hvad jeg maa gjentage for mine Tilhørere, at jeg ikke mente at kunne føje meget Nyt til, hvad Prof. Høyen allerede i 1857 ved et Foredrag her i Kirken for vort Selskab og senere ved Texten til Aarhus' Domkirke i »Danske Mindesmærker« havde fastslaaet som det Væsentlige i Kirkens Historie.

Foredraget, som fortjener at mindes, fordi det gav Stødet til de store Restaurationsarbejder, der til Ære for Aarhus' Borgere fandt Sted i 1867—71 og 1877—82, gik ud paa at vise, at Kirken, som vi see den, skriver sig fra 2 Tider, nemlig Langhus, Sideskibe, Korsfløj, de til denne hørende Kapeller og maaske Vesttaarnet fra Valdemarstiden og det paa Grunden nybyggede Chor fra Dronning Margrethes Tid, til hvilket saa i Catholicismens sidste Dage sluttede sig en Forhøjelse af hele den ældre Kirke, Tilbygning af de vestlige Kapeller (Landemodssalen og det Rodsten-Marseliske Kapel) samt Rejsning af et højt Spir paa Taarnet og Chorets indre Udstyr.

Støttet paa et Brev fra Pave Cølestin III af ³⁸/₄ 1197, hvori denne tilsiger 40 Dages Aflad til alle dem, der vilde bidrage til Opførelsen af den Stencathedral, som det var

Biskop Peder Vognsens Agt at bygge i Stedet for den uanselige Trækirke, som hidtil havde maattet tjene til Bispekirke, gik Høyen ud fra, at der havde foreligget rent Bord (*tabula rasa*), da der skulde tages fat paa Peder Vognsens Kirke, og at man følgelig, som man plejede, havde begyndt i Øst med Choret og fortsat mod Vest.

Denne Forudsætning er delt af en anden Forsker, der har beskæftiget sig med Aarhus' Domkirke, nemlig Architect Prof. V. Koch, som ved at sammenligne Chorplanen med den af Prof. Löffler fundne Chorplan af den ældste Kirke i Børglum havde seet en vis Lighed mellem disse Planer og nogle normanniske og engelske Chorplaner f. Ex. St. Albans og derfor mente, i disse 2 nørrejydske Bispekirker mulig at kunne spore en engelsk Indflydelse.

I den Afhandling i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1895, S. 239—57, i hvilken Koch forfølger de formentlige normanniske og irske Bygningsformer i danske Kirker, nødes han dog til at indrømme, at den omtalte Chorplan, med Sidechor og en mere eller mindre lang Korsfløj, ikke er særlig engelsk, at den fandtes i den ældste Kirke i Cluny, som indviedes 981, og at den er kommet til Anvendelse i talrige Benediktinerkirker i Frankrig og Tyskland, som ere fremstaaede under Paavirkning fra Cluny. Da han nu derhos ikke har kunnet paavise nogen engelsk, arkitektonisk Form hverken i Børglum eller i Aarhus, og vi med Peder Vognsen ere helt nede paa Grændsen mellem 12te og 13de Aarhundrede, saa gaar det vist ikke længere an, at fastholde denne Hypothese om Indflydelse af engelsk Kirkebygningskunst i Danmark, efterat Kirkerne i Vitskøl, Ringsted og Sorø allerede stode opførte.

Mod den historiske Side i Høyens Afhandlinger protesterede Rigsarchivar A. D. Jørgensen i et lille Tillæg til »Den nordiske Kirkes Grundlæggelse«, betitlet Bispekirkerne i Aarhus S. 81. Han gjør heri opmærksom paa det Usandsynlige i, at Bispen i Aarhus i det lange Tidsrum, fra, at Uni indviede den første Bispekirke af Træ til den

hellige Trefoldighed, og helt ned til Peder Vognsens Dage, skulde have nøjedes med en Trækirke, medens samtidigt den ene Granitlandsbykirke rejste sig i Nørrejylland ved Siden af den anden f. Ex. den sikkert daterede Kirke i Gjellerup. Han gjør opmærksom paa, at vi have Underretretning om en Kirke, som opførtes 1102 af Biskop Ulvkeld, og om en Nicolaikirke. Denne Nicolaikirke sætter A. D. Jørgensen i Forbindelse med Erik Ejegods Rejse til Bari og formoder, at der fra denne Rejse kan være hjembragt Reliquier af den berømte Helgen i denne Stad, hvilke senere kunne være blevne fordelt til Kirker i Aarhus, Slangerup og Bosiøkløster. Han minder om, at i Hellig Nielses Levned (Script. rer. dan. V, 305) siges det, at paa den Tid Hellig Niels døde 1180, var S. Nicolai Domkirke, og finder det utænkeligt, at Bisperne i Aarhus indtil Peder Vognsen skulde have været uden Kapitel; men til et saadant vilde der knap have været Plads i en uanselig, lille Trækirke. A. D. Jørgensen gjør dog intet Forsøg paa at bringe disse Tanker i Anvendelse paa Aarhus Domkirkes Bygning, hvad han betragter som liggende udenfor den Opgave, han havde sat sig.

Nu maa det vel indrømmes, at Høyen var berettiget til mere at stole paa et samtidigt dateret Pavebrev end paa en Legendesamling, som i alt Fald ikke kan være sluttet før i Erik Menveds Dage, mere end 100 Aar efter Hellig Nielses Død, og hvad det aarhusiske Domkapitel angaar, saa pege jo netop alle de Efterretninger, vi have om Peder Vognsens Virksomhed, da han skal til at bygge, paa at han var ifærd med, om ikke at organisere, saa dog i alt Fald at reorganisere Kapitlet. Han skjænker dette sin Bogsamling 1195 (Scr. VI. 405), stifter de første 6 Præbender (Scr. VI 387—88), udvider disses Tal (Scr. VI 404) og lægger Byens 3 andre Kirker, St. Nicolai, Vor Frue og St. Oluf, til Domkirken, hvorved vel ikke kan forstaas Andet end, at Præsterne ved disse Kirker indtraadte i Kapitlet; men paa den anden Side kan man jo ikke uden

videre slaa en Streg over Efterretningen i Hellig Nielses Levned om, at han blev begravet i Nicolai Kirken, som dengang var Domkirke, og i den nuværende Domkirkes Chor findes en Mængde Kvadersten indmurede, som maa skrive sig fra en ældre Kirke. Pave Cølestin III's Brev (Scr. VI, 387) udtaler, som Overretssagfører Kjer i en Afhandling om Aarhus' Kirker og Klostre (Kh. Saml. 3. R., V, 676) med Rette har gjort opmærksom paa, at Kathedralkirken i Aarhus i Peder Vognsens Forgjængerens Tid var af Træ, men vi faa Intet at vide om Klemenskirken, hverken om, hvor den har ligget, eller om, af hvilket Materiale den var bygget. Brevet beskjæftiger sig altsaa mere med, hvad der skulde ske, end med, hvad der alt var sket. Hvis nu, hvad der jo ingenlunde er usandsynligt, Bidragene til den nye Kirke indgik trevent, saa kunde jo Biskop Peder eller hans Broder Skjalm grumme let komme paa den Tanke, om det dog ikke var bedst, foreløbigt at knytte Domkirkens Opførelse til en alt eksisterende Kvaderstenskirke, saaledes at denne blev Chor for den langt større Domkirke. Det kunde jo altid senere ombygges, naar man fik Raad dertil. Dette stemmer i alt Fald ikke ilde med middelalderlig Tænkemaade og Brug. Tænke vi os Domkirkens nuværende Chor borte, da kunde der paa dets Plads ligge en Kvaderstens Kirke af Størrelse som, eller lidt større end Vestervigs 3-skibede Klosterkirke. Hvis Peder Vognsen eller hans Efterfølger vilde benytte denne som en Del af deres store Murstenskirke, maatte der sluttes op mod den med Korsfløjen, og, da Kvaderstenskirken maaske kun havde een Apsis, laa det nær, at gjøre Korsfløjen saa lang, at der blev Plads til Sidekapellerne. Paa denne Maade vilde dens usædvanlige Længde være motiveret, uden at man havde nødtigt at ty til engelske Forbilleder. En saadan Antagelse vilde i og for sig ikke rokke ved Høyens Tidsbestemmelse af de forskjellige Bygningsafsnit, men maaske gjøre det muligt, at forene denne med Efterretningen i Hellig Nielses Levnet.

Dette trænger til nærmere Prøvelse. Vi ville imidlertid for en kort Stund lade Spørgsmaalet ligge, om Peder Vognsen har begyndt Aarhus' Domkirkes Opførelse med Choret, eller dertil benyttet en ældre Kirke, og forsøge paa, om vi kunne danne os et Begreb om, hvorledes hans Kirke har set ud. Langhuset var c. 10 Al. lavere end nu og deltes ved 2 svære Gjordbuer i 3 rektangulære Hvælvingsfag. Naar man tænker sig Trapetskapitælerne flyttede 10 Al. ned paa de eksisterende Halvsøjler, har man omtrent Tryklejet for de oprindelige Hvælvinger. De firkantede Fremspring paa begge Sider af Halvsøjlerne have, maaske ved Hjælp af Dværgsøjler, baaret Krydsbuer. Men man vil desuden see, at i alle 3 Fag løbe de spidse Buer mellem Hovedskibet og Sideskibene, hvilke Buer ere senere, op i tilmurede Rundbuer. Disse Rundbuer har Høyen ikke forstaaet. Han antager, at de snarest have haft en konstruktiv Betydning. Heri vil dog neppe nogen Fagmand give ham Ret, de kunne ikke være andet end Rester af lignende Triforier, som dem vi kende fra Ribe og Viborg. Hvorvidt afd. Bygningsinspektør Walther i sin Tid har undersøgt, om disse Buer vare profilerede eller delte ved Søjler, skal jeg kunne ikke sige. Det er neppe rimeligt; fremdrages kunde de ikke. Have Triforierne været delte med Søjler, vilde der være fremkommet en Form, som lignede Vesttaarnets Lydhullers, der fremdroges ved Restavrationen. Naar jeg seer paa disse, føler jeg mig overbevist om, at de umuligt kunne være samtidige med Jens Iversen Langes Vaaben og St. Klemens' Anker, der ere anbragte ved Siden af dem, men maa være meget ældre, og at de sidstnævnte Prydelser maa være komne ved en partiel Skalmuring, som overordenlig let lod sig udføre.

Buerne mellem Hovedskibet og Sideskibene have da oprindelig hverken været saa høje eller saa brede som nu, da de skjære op i Triforiumsbuerne. Man har borthugget de Halvsøjler og Murfalse, som oprindelig begrænsede dem, og, samtidigt med at man gjorde dem højere, tillige gjort

dem spidse. Ovenover Triforierne sad der oprindeligt 2 smalle rundbuede Vinduer af samme Størrelse og i samme Højde som de tilmurede Vinduer, vi see i begge Korsfløjes Vestside. I Sideskibene har der i hvert Hovedfag været anbragt 4 smalle rundhuede Vinduer af hvilke endnu sees Spor paa Kirkens Nordside. Ikke sandt? For saa vidt som vi formaa at danne os et Billede af denne Kirke, gjør den et mærkværdig trykket og tungt Indtryk ved Siden af de ældre Kirker i Ringsted og Sorø. Det er at ønske, at man ved Lejlighed vil forsøge at fremstille den i Tegning.

Korsfløjen har upaatvivlelig ogsaa oprindeligt været overhvalvet. Om Hvælvingerne have hvilet paa de Kragsten, som for Tiden ere opstillede i Chorets Vinduesblændinger, vil ikke kunne afgjøres før efter nærmere Undersøgelse. I Korsfløjens nordre Ende sees et paa ottekantede Granitsøjler hvilende hvælvet Galleri; under Restavrationen skal man have fundet Spor af et lignende i Korsfløjens søndre Ende. De skrive sig begge fra Peder Vognsens Bygning. Fra det nordre Galleri skal der have været en Overgang til Bispegaarden. Derimod maa det øverste Galleri, der hviler paa en Tøndehvælving, betragtes som en senere Tilføjelse, til hvilken der først blev Plads, da Kirken forhøjedes.

Til denne Peder Vognsens Kirke, som maaske først er blevet færdig henimod det 13. Aarh.s Slutning (der gives Aflad til dem, der vilde hjælpe med dens Fuldendelse i 1254) er det altsaa, at Biskop Peder Jensen Lodehat, der af Dronning Margrethe 1386 var kaldet fra Vexiøs til Aarhus' Bispestol og 1395 kaldtes til Roskilde, bygger sit høje Chor.

Peder Jensen Lodehat var en dygtig Administrator og en god Økonom. Det sidste kunne vi slutte deraf, at han engang laante Dronningen en Sum af egne Midler, som vilde svare til 2 Millioner Kroner. Hans Bygmester maa have haft Sands for Forhold og have vidst at hjælpe sig, hvor det gjaldt om en Tilbygning til noget alt Be-

staaende. Det see vi af den Maade, paa hvilken han har klaret Chortaget og forbundet dette med Kirkens øvrige Tage. Hans Chor er en Kirkehal med lige høje Skibe, hvis lette Stjernehvælvinger bæres af simple ottekantede Piller. En lignende Architektur træffe vi i St. Hans Kirkes Chor i Stege og i Birgittinerkirken i Maribo. Dog medens i de nævnte Kirker og ligeledes ofte i Tyskland, f. Ex. ved Stephanskirken i Wien, de 3 lige høje Skibe have ført til umaadelig høje og brede Saddeltage, har Bygmesteren her, som paa Elisabethskirken i Marburg, kun ladet Hovedskibets Tag løbe igjennem fra Vest til Øst, men opløst Sideskibenes i 4 Fag, som han har stillet paatvers af Sideskibene og ladet forløbe mod Hovedskibets Tag. Paa denne Maade vinder han et bedre Forhold mellem Murene og Taget og for dette sidstes Vedkommende en mindre klodset Form. Kun kan den Maade, paa hvilket Hovedskibets Tag er tilspidset, for at kuune komme til at passe til Østgavlen, ikke roses. I Marburg ere Sideskibenes Tage afvalmede; paa Aarhuschoret have de Gavle, der ere prydede med Skjolde. For saa vidt disse nogensinde have modtaget de Skjoldmærker, for hvilke de vare bestemte, tør vi antage, at det har været Peder Lodehats eller hans nærmeste Efterfølgeres. Peder Lodehats Vaabenmærke sees paa Gjorslev, hvor han senere har bygget.

Naar jeg sagde, at Peder Lodehat maa have været en god Økonom, slutter jeg dette ogsaa af den Mængde Granitkvadre fra en eller anden ældre Kirke, som er kommet til Anvendelse i Chorets Ydermure. Det er ikke blot almindelige glatte Kvadre, man har brugt, men ogsaa Vinduesoverliggerne med de i dem indskaarne Buer, og for saa vidt man kunde antage, at der har ligget et Kvaderstenschor, hvor Peder Jensen Lodehats Chor skulde bygges, vilde man kunne sige, at Bygmesteren maa have benyttet Rub og Stub af den nedbrudte Bygning. For saa vidt Kvaderne derimod have været hentede fra en eller anden øde eller nedbrudt Kirke i Stiftet, om nogen Kirke i selve

Aarhus kan der næppe være Tale, tør man vel ogsaa sige, at Peder Lodehat eller hans Bygmester har været om sig.

Dog med Choret var Aarhus' Kirke ikke færdig. Choret var jo nu blevet 10 Al. højere end Kirken og det har vel været en Del af Byggeplanen, at ogsaa Kirken, skulde forhøjes, som sket er. Om Peder Lodehat har seet Choret færdigt, inden han forlod Aarhus, kan vel endogsaa være tvivlsomt, paa Hvælvingerne sees Bøllernes, Langernes Krafsernes og Friisernes Vaabenskjolde; de kunne neppe være maledede før i den sidste Halvdel af det 15de Aarh. Efter Peder Lodehat kom Bo Magnussen Porse 1395—1424. Han byggede i 1420 det nordre Kapel ved Vesttaarnet og indviede det til Trefoldigheden, St. Jakob og St. Agnes. Efter Bo kommer Ulrik Stygge 1424—1449. Efter ham Jens Iversen Lange 1449—82. Fra 1470 udfolder denne Biskop en stor Byggevirksomhed. Han opfører 1470 det søndre Kapet ved Vesttaarnet og vier det til den hellige Jomfrue, foran hvis Alter han vil begraves. Han bygger et højt Spir paa Vesttaarnet og i Langhuset 1478 tre Hvælvinger, som det sees af en Indskrift. Han lader Bernt Notke fra Lybæk 1479 udføre Altertavlen, bygger Korsfløjens Midthvælving 1480 og lader 1481 Peder Klokkestøber støbe Døbefonten, medens hans Efterfølger Eiler Bølle ifølge en anden Indskrift har bygget Hvælvingerne i den nordlige Korsfløj 1487, og Niels Clausen har ladet Skabene paa Siderne af Altertavlen og formodentlig ogsaa Chorstolene samt det i Korsfløjen fremspringende Sangchor udføre. Niels Clausen har ogsaa forhøjet Altertavlen med en Fremstilling af Jomfruens Kroning og 1515 skænket den syvarmede Lysestage, der tillige tjente som Læsepult.

Altertavlen, som Jens Iversen Lange skænker 1479, er for saa vidt mærkelig, som den, efter Dr. Becketts Undersøgelser, skal være den næstældste Fløjaltertavle her i Landet. Den i Boeslunde, som maaske er kommet fra Carmeliterkirken i Skjelskør, anses for den ældste.

Oprindeligt vare Højaltrene smykkede paa en helt anden Maade, idet man over dem anbragte en Himmel eller Skjærm, hvilende paa 4 Søjler, et s. k. Ciborium. Vi have Efterretninger om de prægtige Sølvciborier, som Constantin den Store og de Kejsere og Paver, der fulgte efter ham, have rejst i Roms Hovedkirker.

Dengang sad Paven eller Biskoppen paa sit Højsæde (*Cathedra*) bag Alteret og saa henover dette ud mod Menigheden. Mellem Ciboriets Søjler var der anbragt Forhæng, som kunde skjule Forvandlingen (*transsubstantiatio*) i det Øjeblik, den foregik, og droges til Side, naar den var foregaaet. Det indviiede Brød kunde da sees enten i en dertil bestemt Daase paa Alterbordet eller undertiden i en under Ciboriets Skjærm ophængt Due af forgyldt Metal. En saadan Due haves i Nationalmuseet i Kjøbenhavn; den skriver sig fra St. Knuds Kirke og tyder paa, at denne i dens ældste Form maa have haft et Ciborium over sit Højalter. Restaurationen af Ribe Kirke har blottet et Fundament, som gjør det i allerhøjeste Grad sandsynligt, at der i denne Kirke har staaet et Ciborium over Højalteret. Ogsaa i Lund turde der være Spor, som pege i samme Retning. Dog Biskoppens Plads var bleven en anden. Hans Stol var flyttet hen foran Alteret, til den ene Side, og, naar Messen læstes, stod han altsaa mellem Menigheden og Alteret saaledes, at han med sit Legeme tildels skjulte, hvad der foregik paa dette. Dog, naar Forvandlingen antoges foregaaet, løftede han Sakramentet saa højt op, at det kunde sees af Alle og denne Opløftelse (*elevatio*) ansaas i Middelalderen som det Centrale i Messen; kun den, der havde overværet denne, kunde tilegne sig Messens Velsignelse. Deraf Spørgsmaalet: har han gjort Hocus-pocus? o: sagt: Hoc est corpus Domini. Det kostede de danske Reformatorer adskillige Bryderier, at faa Menighederne til at give Afkald paa Opløftelsen.

Biskoppen eller Præsten havde altsaa faaet sin Plads foran Alteret under Messen, men dette muliggjorde, at der

over Alterets Rygside kunde anbringes et Slags Skab (*retabulum*), i hvilket Sakramentet og Reliquier kunde gjemmes, og paa hvilket Helgenskrin kunde stilles. Disse Skabe vare paa Forsiden udsmykkede med Billedværker, den thronende Christus med Apostlene eller den hellige Jomfrue med forskellige Helgene, i Sten, Træ eller Metal.

Af Retabulet udvikler Fløjalteret sig, saaledes at den underste Del af dette, der kaldtes Skammelen (Predellen) undertiden, som her i Aarhus, benyttedes som Skab til Opbevaring af Sakramentet og Reliquier, dog altid indenfor dekorerede Fløjdøre, medens den øverste Del udelukkende benyttedes til Billedfremstilling og til Forherligelse af den eller dem, hvem Alteret var viet.

Dette er Begyndelsen til Altertavlen i den lutherske Kirke. Fløjaltertavlen har en vis Lighed med de Rejsealtre eller rettere diminutive Rejsealtertavler, som Middelalderens Præster undertiden førte med sig, og foran hvilke det var tilladt at læse Messe.

De vare udskaarne i Træ, Been eller Elphenbeen. De store Fløjaltere ere beregnede paa at kunne smykke Alteret paa forskjellig Maade til daglig Gudstjeneste, i Fasten og paa de store Højtider, ligesom jo ogsaa Romerkirken ved Alterklædernes vekslede Farver søger at frembringe en for Dagen passende Stemning.

Man fejler vist neppe ved at sige, at denne Dekorationsmaade, for ikke at sige mode, har udviklet sig i Nederlandene og Burgund under Paavirkning af ældre fransk Skulptur og er kommen til Højdepunktet i de nederlandske og nordtyske Handelsstæder, hvor den har frembragt en ejendommelig Kunstindustri, af hvis Frembringelser ikke faa have fundet Vej til de 3 nordiske Riger. De vil paa Altertavlen her finde Billedet af Jens Iversen Lange, maaske det ældste af de bevarede danske Portraiter. Sidste Gang der læstes romersk-katholsk Messe foran dette Alter var nok under Krigen 1864. Da skal Feltpræsten for den østerrigske Besætning have iført sig en af de gamle, præg-

tige Messehagler fra Niels Clausens Tid, som opbevares i det Rodsteen-Marseliske Kapel og læst Messe foran Højalteret, paa hvilket han da formodentlig har maattet opstille sit Rejsealter.

Efter nu at have gennemgaaet saavel Kirken fra Valdemarstiden som Choret fra Margrethetiden, med de derpaa følgende Forandringer af Kirken og Chorets indre Udstyr, vende vi tilbage til Spørgsmaalet, om Domkirkens Forhold til St. Nicolai, Hellig Niels og St. Klemens.

Den første Bispekirke var, som sagt, indviet til den hellige Trefoldighed; men den brændte i Krigen mellem Svend Estridsen og Harald Haarderaade. Saa høre vi om en Kirke, som Biskop Ulvkeld byggede 1102; men denne var ikke, som A. D. Jørgensen vil, en Nicolaikirke, men derimod en Olafskirke (Hvidtfeldt Bispekrønike Fol. Udg. 99). Dog allerede ved Aaret 1087 staar i Th. Bartholin den Yngres Annaler (Scr. I, 339): St. Nicolaus Arusiæ elevatur. Man har været i Forlegenhed med denne Optegnelse og villet henhøre den til Hellig Niels; Aarstallet maatte da forandres til 1187. Det er dog sandsynligere, at der hentydes til en Begivenhed, som mere vedkom den almindelige end Danmarks Kirkehistorie; thi netop i Aaret 1087 førtes den hellige Nicolaus' Been fra Myra i Cilicien til Bari i Apulien, hvor han optoges i de romerske Helgeners Tal. At han senere fik sin Kirke ogsaa i Aarhus, er udenfor al Tvivl, og det er ingenlunde usandsynligt, at Erik Ejegod, som af A. D. Jørgensen formodet, fra sin Rejse til Bari, kort efter denne Begivenhed, har medbragt Reliquier af denne ny og for Søfolk særlig kraftige Helgen. Nicolaikirken i Aarhus har dog neppe saa sent som i det 12te Aarh. været bygget af Træ, og med Hensyn til dens Beliggenhed kan der neppe være Tvivl om, at den har indtaget den nuværende Frue Kirkes Plads. Thi ifølge D. Kanc. Reg. 1535—50 S. 206 resolverede Chr. III., at »Sortebrødre Kloster i Aarhus, som findes norden og vesten S. Nicolai Kirke, til evig Tid skal

blive et almindeligt Hospital«, og denne Efterretning bekræftes af en anden fra Tegn. ov. a. Lande (D. Mag. 3. Række VI, 312).

Det synes da, som om Nicolaikirken fra det 12te Aarh. paa Valdemar Sejers Tid er blevet overladt den nye Sortebrødreorden, og at denne har bygget sit Kloster op til den gamle Kirke, maaske tildels ombygget denne og i alt Fald føjet et nyt stort og smukt Chor til Kirken. Men dennes Sidemur ind mod Klostergaarden er opført af kløvet Granit, og i Klosters forhenværende Kapitelsal bæres Hvælvingerne af 2 Søjler, hvis Fodstykker vise sig at være romanske Kapitæler fra en gammel Kirkedør (de ere kun udarbejdede paa 2 Sider), medens Søjlerne nuværende Kapitæler afgjort tilhøre Beg. af det 13de Aarh. Vi vide endogsaa, hvem der har staaet for dette Byggeri; det var Dominikanermunken Salomon fra Aarhus, der spillede en vigtig Rolle ved Ordenens Indførelse i Danmark. (Ny kh. Samlinger I, 196). Det skyldes da sandsynligvis Dominikanerne, at Kirkens Navn er bleven Frue Kirke i Stedet for Nicolai Kirke; det modsatte vilde være utænkeligt. S. Nicolaus har beholdt sit Alter, ligesom hans Billede sees paa den eksisterende Fløjaltertavle i Choret, der maaske skriver sig fra Claus Bergs Værksted i 1520—30. Medens Peder Vognsen 1203 lægger de 3 Kirker St. Olaf, St. Nicolai og Vor Frue til Domkirken, nævnes i Biskop Ulriks Statuter (Scr. VI, 468) kun St. Olaf og Vor Frue; men det gamle Navn er dog i Folkemunde blevet hængende ved den senere Frue Kirke helt ned til Reformationen.

Engang lod det til, at St. Nicolaus i Aarhus skulde blive skudt tilside for en lokal Helgen af samme Navn: den hellige Niels.

Denne var en Slegfredsøn af Kong Knud Magnussen, der dræbtes Mordnatten 1156 i Roskilde. Han blev opdraget af sin Bedstemoder, og Legenden fortæller om ham, at han engang blev slaaet haardt med en Bold af en Legkammerat, som han i denne Anledning truede med at for-

klage for sin Moder. »Det bryder jeg mig ikke om; din Moder er jo død.« Han gik da til Bedstemoderen og fik af hende Sandheden at vide: at hans Fødsel havde kostet Moderen Livet. »Hvor kan jeg da leve, udbrød Drengen grædende, naar jeg er Skyld i min Moders Død«? Hans Sind vendte sig under hans Opvæxt og senere, da han kom til Hove, mere og mere til en anden og bedre Verden. Han bar en Haarskjorte under sin Brynie, fastede, gav Almisser, bad og opmuntrede Andre til Guds frygt, ligesom han lovede bestandig Kydskhed. Tilsidst forlod han Hoffet, drog til sine Ejendomme i Aarhuseggen og levede her tilbage-trukket med sin Kapellan Hugo. Et Syn af Engle bebudede ham hans Død 1180. Han vilde begraves paa St. Olafs Kirkegaard, og saa skete det. Men Biskop Svend lod ifølge Legenden hans Ben optage og begrave i den daværende Bispekirke, som siges at have været St. Nicolai. Denne sidste Efterretning bekræftes dog ikke fra nogen anden Side. Men, hvorom alting er, saa berettedes der om saa mange Undere ved hans Grav, at man paa Christopher I's Tid var stærkt opsat paa, at faa Hellig Niels erklæret for Helgen. Vi have fra 1254 og 1255 to Breve fra Paverne Innocens IV og Alexander IV, i hvilke disse forlange foretaget en Undersøgelse af Underens Troværdighed med Hensyn til en mulig Canonisation; men denne er udebleven. Senere i Erik Menveds Tid frygtede Kannikerne, at Kongemorderne paa Hjelm skulde borttage Benene, og gjemte dem derfor i Domkirkens Skab (*armarium*) sammen med andre Reliquier. Men fra den Tid tabte de deres søde Lugt, og det var da vel Grunden til, at Troen paa denne Helgen tabte sig. Paa Valdemar Sejers Tid havde den været saa kraftig, at den havde samlet en Skat af Gaver saa stor, at Kongen havde fundet sig foranlediget til at lette Hellig Niels' Skrin for et større Beløb, da han skulde til Esthland, med den Undskyldning, at han og Hellig Niels jo vare i Familie sammen. Men da saa Slaget ved Lindanæs stod for, og Kongen frygtede Esthernes Mængde,

maatte han love Biskop Ebbe og Erkebiskop Andreas, at det skulde han aldrig gjøre mere. Under Anraabelse af den hellige Niels og St. Laurentius, Aarhus' og Lunds Værnehelgene, blev da ogsaa Sejren vunden. Legenden fortæller, som et andet Bevis paa Hellig Nielses Magt, at nogle Borgere fra Kjøbenhavn engang i Havsnød kastede Lod om, hvilken Helgen de skulde anraabe, St. Knud, Hellig Vilhelm eller Hellig Niels. Loddet traf 3 Gange Hellig Niels, hvorfor de besluttede at anraabe ham, hvilket skete med den Virkning, at de kom frelst i Havn og kunde aflægge deres Taksigelse ved Hellig Nielses Grav.

Disse Fortællinger om den aarhusiske Helgens Mirakler og Forsøgene paa, at faa ham optaget paa Romerkirkens Helgenliste, maa sammenstilles med Bestræbelserne for at faa ogsaa den myrdede Erik Plovpenning canoniseret, og de mærkelige Minder om en begyndende Dyrkelse af ham, som Restaurationen af St. Bendts Kirke i Ringsted har bragt for Dagen. Vi kunne kun beklage, at den Tids tørre Annaler ikke give os en fyldigere Forestilling om, hvad der har rørt sig i de dalevendes Sind, Præsters saa vel som Lægfolks. Det kunde synes, som om de første, under de heftige Kampe mellem Kongemagt og Præstestand, kunne have haft nogen Del i, at den romerske St. Klemens, i alt Fald i Domkirken, fortrængte den ældre halvt græske St. Nicolaus, og at de til Kongefamilien knyttede Helgener Niels og Erik gik ud af Sagaen; men noget sikkert vide vi jo ikke herom. Til St. Klemens indvier allerede Peder Vognsen sin Kirke, og han saa vel som St. Nicolaus anraabtes jo særlig af de Søfarende.

Det seer altsaa ud, som om der ad historisk Vej ikke kan oplyses noget om, at Aarhus' Domkirkes Chor har fortrængt en ældre Kvaderstens Kirke. Denne maatte, om den fandtes, snarest have været viet St. Klemens. Holde vi os til Kirkens Bygning, da mener Prof. Høyen, i Texten til danske Mindesmærker, at have seet nogen Forskjel paa Chorets 4 østligste og dets 4 vestligste Piller, hvilket han

tager til Indtægt for den af ham forudsatte Ombygning og Udvidelse af Peder Vognsens Chor. Forskjellen synes nærmest at bestaa i, at det andet Pillepar fra Korsfløjen er ottekantet imod Øst, men mod Vest har en Murfals i Stedet for Skraasiden; her kan altsaa noget Mur være blevet bevaret under en Ombygning; men Peder Vognsens Chor synes da i alt Fald ikke at have strakt sig længere mod Øst end over de to Hvælvingsfag nærmest Korsfløjen. Lige foran Højalteret, hvor man nu vanskeligt faar Lov til at grave, vilde da Fundamenterne til Peder Vognsens Chor-runding være at søge, og Spor af Østgavlen snarest ud for det 3die Pillepar fra Korsfløjen. Her kunde en Undersøgelse forholdsvis let foretages under begge Sideskibes Gulve, men, da Grunden har været og er fuld af Grave, bliver det tvivlsomt, om den vil give noget Udbytte. De til Peder Lodehats Chor hørende Ydermure ere jo i alle Tilfælde ombyggede fra Grunden af.

En for Nationalmuseet i den sidste Tid foretagen Undersøgelse skal have vist, at de yderste Kapeller ved Korsfløjens Gavle ikke have afløst oprindelige Alternischer (Apsider). Peder Vognsens Chorplan bliver altsaa væsentlig forskjellig fra, hvad man har tænkt.

*

*

*

Efter dette Foredrag fortalte H. F. Rørdam om den navnkundige Skolemand, Dr. Morten Børup, hvis Navn i sin Tid kastede Glans over Aarhus Skole, medens han samtidig som Prælat («Kantor») ved Domkirken vel nærmest var den, der i et langt Tidsrum ledede Gudstjenesten her og da særlig Kirkesangen. Foredraget skal dog ikke meddeles her, da det er Tanken ved en senere Lejlighed at komme tilbage til et mærkeligt litterært Produkt, Morten Børup har efterladt sig, men som ved Mødet kun i Korthed kunde omtales.

Efter et længere Ophold fortsattes Mødet Kl. 5 i den smukke og rummelige Festsal, som »Kristelig Forening for unge Mænd« har faaet opført, hvor følgende to Foredrag holdtes:

H. F. Rørdam: Aarhus i Reformationstiden med særligt Henblik paa Biskop Ove Bille.

L. Koch: Udsigt over den danske Kirkes Historie paa den franske Revolutions Tid.

Vi maa dog nøjes med denne Antydning, da Pladsen ikke tillader en udførlig Gjengivelse af disse Foredrag.
